

başında sekiz babdan oluşan bir mukaddime mevcuttur. İmâmiyye'nin zamanımıza intikal eden en eski tefsirleri arasında yer alan eser -aynı dönemlerde yazılan Furât el-Kûfî, Ali b. İbrâhîm el-Kummî ve Muhammed b. İbrâhîm en-Nu'mânî'nin tefsirleriyle birlikte- özellikle kendilerine nisbet edilen tefsirleri günümüze ulaşmayan, beşinci ve altıncı imamlardan rivayet edilen, Şîî tefsirinin ana kaynaklarından olan Ehl-i beyt rivayetlerinin muhafazası açısından önemli görülmektedir (Ayoub, s. 184). Eserde başta Hz. Peygamber, Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık olmak üzere Ehl-i beyt imamlarından gelen rivayetler nakledilmekle birlikte az da olsa sahâbe ve tâbiîn görüşlerine de yer verilmiştir. Ayyâşî, Kur'an tefsirinde re'ye başvurulmasını doğru bulmadığından kendisine ulaşan rivayetleri aktarmakla yetinmiş, kişisel değerlendirmelere ve tercihlere yer vermekten kaçınmıştır. Bu çerçevede tefsirde Kur'an'ın tahrifiyle ilgili bazı rivayetler nakledilmekte (*Tefsîrü'l-'Ayyâşî*, I, 25, 192-193), ancak bunlar için de herhangi bir yorum yapılmamaktadır. Bu tür rivayetlerin eserde yer alması bazı Şîî âlimlerinin eleştirilerine yol açmıştır. Meselâ Ali Penâh el-İştihârdî, Ayyâşî'yi sika olarak görmekle birlikte tefsirindeki rivayetlerin çoğunluğu mürsel kabul edildiğinden bunlara itibar edilemeyeceğini, bir kısmının ise tamamen uydurma olduğunu belirtir (*Takrîrât*, s. 257-258). Eserin aslında mevcut bulunan senedler kimliği meçhul bir müstensih tarafından çıkarılmıştır. Müstensih mukaddimedeki tefsiri senedleriyle inceleyip beğendiğini, ancak memleketinde onu semâ ya da icâzet yoluyla alan birine rastlamadığından bunları çıkardığını, ardından böyle kimselere rastlayınca da senedleri ilâve ettiğini belirtirse de (*Tefsîrü'l-'Ayyâşî*, I, 13) bunların sayısı çok azdır. Dolayısıyla eserde yer alan rivayetlerin güvenilirliği tartışmalıdır. *Tefsîrü'l-'Ayyâşî*, Seyyid Hâşim er-Resûlî el-Mahallâtî'nin tashihiyle neşredilmiş (I-II, Kum 1380-1381/1961-1962), bu neşir, daha sonra her sûreye ait rivayetlerin kendi içinde numaralandırılmasıyla tekrar edilmiştir (Beyrut 1411/1991). Recep Emin Gül, *Şia Tefsirlerinde Hadis Kullanımı -el-Ayyâşî Tefsiri Örneği-* adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır (2014, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Ayyâşî'nin ayrıca *Kitâbü Sireti Ebî Bekr*, *Kitâbü Sireti 'Ömer*, *Kitâbü Sireti 'Osmân*, *Kitâbü Sireti Mu'âviye*, *Kitâbü Mi'yâri'l-aḥbâr* gibi eserleri dışında

sonradan yazdığı *Kitâbü Ḥaddi'l-kazf*, *Kitâbü Ḥaddi's-şârib*, *Kitâbü'l-Ḥums*, *Kitâbü'r-Rû'ye*, *Kitâbü'r-Rec'a*, *Kitâbü't-Taḳıyye*, *Kitâbü'l-Müt'a*, *Kitâbü'n-Nücûm ve'l-fâl ve'l-kıyâfe ve'z-zecr*, *eṭ-Tıb* gibi eserleri vardır. Bunlardan özellikle fıkıhla ilgili olanların hacimli bazı eserlerinin bab başlıklarına ait olması muhtemeldir (İbnü'n-Nedîm, s. 244-246).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Mes'ûd el-Ayyâşî, *Tefsîrü'l-'Ayyâşî* (nşr. Hâşim er-Resûlî el-Mahallâtî), Beyrut 1411/1991, I, 13, 25, 192-193; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 244-246; Ahmed b. Ali en-Necâşî, *er-Ricâl* (nşr. M. Cevâd en-Nâînî), Beyrut 1408/1988, II, 247-250; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist*, Beyrut 1403/1983, s. 212-215; a.e. (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülulûm), Kum 1411, s. 497; a.mlf., *İhtiyâru Ma'rifeti'r-ricâl* (nşr. Hasan el-Mustafavî), Meşhed 1348 hş., s. 497, 530-531; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât* (nşr. Esedullah İsmâiliyyân), Kum 1392/1972, VI, 129-131; Kehhâle, *Mu'cemû'l-mû'ellifîn*, XII, 20; Sezgin, GAS, I, 42; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşâni'î's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, IV, 295; Mahmoud Ayoub, "The Speaking Qur'an and the Silent Qur'an: A Study of the Principles and Development of İmâmî Shi'i Tafsîr", *Approaches to the History of the Interpretation of the Qur'an* (ed. A. Rippin), New York 1988, s. 177-198; Ali Penâh el-İştihârdî, *Takrîrât fi uşûli'l-fıkḥ: Takrîru baḥşî'l-Burûcirdî*, Kum 1417, s. 257-258; Meir M. Bar-Asher, *Scripture and Exegesis in Early İmâmî Shiism*, Leiden-Boston 1999, s. 56-63, 71-72; Aslan Habibov, *Erken Dönem Şîî Tefsir Anlayışı* (doktora tezi, 2007), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 62-67; Rızâ Üstâdî, "el-'Ayyâşî ve tefsîrüh", *Risâletü'l-Kur'an*, sy. 3, Tahran 1411, s. 43-67; B. Lewis, "al-'Ayyâşî", *EP* (İng.), I, 794-795; W. Madelung, "al-Kaḥşhî", a.e., IV, 711-712; I. K. Poonawala, "Ayyâşî, Abu'l-Naẓr Moḥammad", *Elr.*, III, 163-164.

MEHMET SUAT MERTOĞLU

A'ZAMÎ, Habîbürrahman (حبيب الرحمن الأعظمي)

Ebü'l-Meâsir Habîbürrahmân
b. Muhammed Sâbir
b. İnâyetillâh el-A'zamî
(1901-1992)

Hindistanlı
hadis ve fıkıh âlimi.

Hindistan'ın kuzeyinde Uttar Pradeş eyaleti A'zamgarh şehrine bağlı Meuv beldesinde doğdu. Buraya nisbetle Meuvî olarak da anılır. İlim geleneğine sahip bir aile içinde yetişti. Kur'an okumayı öğrendikten sonra Farsça, Arapça, edebiyat ve tecvidle ilgili temel bilgileri başta babası olmak üzere beldesindeki hocalardan aldı. Ardından Gorahpûr ve Benâres'te, Diyûbend okulunun kurucularından Mevlânâ Reşîd Ahmed Gengûhî'nin öğrencisi

Şeyh Abdülgaffâr b. Abdullah'tan Arap dili ve edebiyatı, belâgat, mantık ve fıkıh okudu. 1918'de Benâres'ten ayrıldı. Medrese mezunları üniversite mezunu sayıldığı için 1919'da İlahîbâd Üniversitesi'nde girdiği sınavda başarı gösterip edebiyat diploması aldı. Aynı yıl Diyûbend'e giderek Dârülulûm'a girdi, ancak hastalığı yüzünden buradan ayrılmak zorunda kaldı. 1920'de geri dönüp medresenin son sınıf hadis kitaplarının (*Kütüb-i Sitte*) okutulduğu programa katıldı. Bu sırada Seyyid Asgar Hüseyin, Müftî Azîzürrahman Diyûbendî ve Şebbîr Ahmed Osmânî gibi âlimlerden gördüğü dersler yanında dönemin meşhur muhaddisi Enver Şah Keşmîrî'den *Sünen-i Tirmizî* dersleri aldı. Tekrar hastalanması üzerine Meuv'a döndü. İyileştikten sonra burada pek çok hadis kitabını Kerîm Bahş Sembelhî'ye okudu, ayrıca kendisinden akli ilimler yanında fıkıh usulü dersleri aldı.

1921'de Meuv Dârülulûm Medresesi'nde Arap edebiyatı ve fıkıh okutmaya başladı. Ertesi yıl medresenin son sınıfında hadis okuttu, 1924'te Benâres'teki Mazharü'l-ulûm Medresesi'nde başmüderris oldu. 1930'da Meuv'da kurduğu Miftâhü'l-ulûm Medresesi'nde başmüderris ve şeyhü'l-hadis olarak ders verdi; medresenin bir İslâmî ilimler üniversitesi haline gelmesini sağladı. Burada ders vermeyi bıraktığı 1950 yılına kadar *Şaḥîḥ-i Buḥârî* ile *Sünen-i Tirmizî* okuttu. Bu tarihten itibaren kitap telifine ve hadis kitaplarının tahkik ve neşrine ağırlık verdi. 1952'de Hindistan Kongre Partisi'nin teklifiyle aday gösterildiği seçimlerde Uttar Pradeş eyaletinin meclisine üye seçildi. Beş yıl süren bu görevi sırasında Ebü'l-Hasan Nedvî'nin ısrarıyla Leknev'deki Nedvetü'l-ulemâ Üniversitesi'nde bir yıl *Şaḥîḥ-i Buḥârî* okuttu. Bu arada ilki 1950, ikincisi 1952'de olmak üzere altı defa hacca gitti. 1969'da Beyrut, Dimaşk, Sayda, Ba'lebek, Halep ve Lazkiye gibi şehirler ile Küveyt ve Bahreyn gibi ülkelere ziyaretler gerçekleştirdi. 1970'li yıllarda Küveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı'nca yürütülen *el-Mevsû'atü'l-fıkhiyye* projesine katkıda bulunmak için davet edildi. Ancak orada kısa bir süre kalarak sadece "Kitâbü'l-Cenâ'iz"ın hazırlanmasında danışmanlık yaptı. 1985'te Kahire'de IV. Sîret ve Sünnet Kongresi'ne katıldı. A'zamî bu ziyaretlerinde, tahkikiyle meşgul olduğu başta Abdürrezzâk es-San'ânî'nin *el-Muşannef*'i gibi eserlerin baskı işleriyle ilgilendiği gibi dönemin önde gelen ilim adamlarıyla görüşerek fikir alışverişinde bulundu;

çeşitli kişilere hadis icâzeti verdi. Halepli muhaddis Abdülfettâh Ebû Gudde, Ezher Şeyhi Abdülhalîm Mahmûd, Abdülazîz b. Bâz, Hasan el-Meşşât, Muhammed Hase- neyn Mahlûf, Hayreddin ez-Zirikî, Musta- fa Ahmed ez-Zerkâ ve Lübnan Müftüsü Hasan Hâlid gibi şahsiyetlerle görüştü.

A'zamî'nin gerçekleştirdiği önemli eği- tim hizmetlerinden biri de 1978'de kurdu- ğu hadis ihtisas medresesidir. el-Ma'he- dü'l-âlf li'd-dirâsâti'l-ulyâ adıyla bilinen bu medrese Meuv'da Tons nehrinin kıyısında büyük bir cami ile birlikte inşa edildi. Med- resede hadis talebeleriyle bizzat ilgilenen A'zamî onların hadis ilimleri konusunda uzmanlaşmaları için gayret gösterdi. Aynı yerde Mirkâtü'l-ulûm adlı medreseyi kur- du (Seyyid Abdülmâcid el-Gavrî, s. 140- 141, 161). A'zamî, ilmî faaliyetleri yanın- da sosyal faaliyetlere de katılarak Hint müslümanlarının problemlerine çözüm bulma konusunda çaba sarfetti. 1953'te Dârululûm-i Diyûbend Medresesi İstişare Meclisi'ne üye seçildi. Ömrünün sonuna kadar devam eden bu görevinin yanı sıra aynı yıl Delhi'deki Cem'iyyet-i Ulemâ-yı Hind'in yönetim kurulu üyesi oldu. 1972'- de Dârululûm-i Diyûbend ulemâsının ön- cülüğünde, Hindistan müslümanlarının şahsî hukuk sahasındaki haklarını koru- mak amacıyla düzenlenen toplantılara ka- tıldı; Hindistan Müslümanları Şahsî Hukuk Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Ayrıca Leknev'deki Dârululûm Nedvetü'l- ulemâ yönetim kurulundaki görevine devam etti. Hindistan hükûmeti, İslâmî ilimler sahasındaki hizmetlerinden dolayı 1985'te kendisine devlet takdir ödülü ver- di. Hindistan müslümanlarının dinî hakla- rını korumak üzere 1986'da tesis edilen İmâret-i Şer'iyye-i Hind'in ilk başkanı oldu ve bu sebeple "Emîrül-Hind" diye anıldı.

Habîbürrahman el-A'zamî 15 Mart 1992'de vefat etti. Cenazesine 100.000'den fazla kişinin katıldığı belirtilmektedir. Mü- tevazi bir hayat sürmüş olup zayıf yapılı, esmer, az konuşan, vakar ve mehâbet sahibi bir kişiydi. Hanefî mezhebine bağ- lı olan A'zamî, Hakîmü'l-ümme diye bili- nen dönemin meşhur sûfî âlimi Eşref Ali Tehânevî'den tasavvufî terbiye almıştır. Tehânevî'nin kendisine iltifatta bulun- duğu ve *et-Tenkidü's-sedîd* adlı kitabı- na bir takriz yazdığı kaydedilmektedir. A'zamî'nin şairlik yönü de vardır; Pakis- tan Müftüsü Şebbîr Ahmed Osmânî'nin vefatı dolayısıyla *Burhân* dergisinde bir mersiyesi yayımlanmıştır (Füyûzurrahman, I, 133). Leknev'deki *Furkân* dergisinin müdürü Muhammed Manzûr Nu'mânî,

Benâres'teki Mazharü'l-ulûm Medresesi şeyhü'l-hadîsi Abdülcebbâr A'zamî, Dârü- lulûm-i Diyûbend müderrisi Muhammed Hüseyin Bihârî, Leknev'deki Dârululûm Nedvetü'l-ulemâ şeyhü'l-hadîsi Abdüs- settâr, Dârululûm Diyûbend müftü nâibi Zafîrüddin Miftâhî ve Mahfûzurrahman onun talebelerinden bazılarıdır. Çocukla- rı arasında Reşîd Ahmed Miftâhî öğretim faaliyetlerine devam etmektedir.

Önemli hadis kaynaklarının ilmî neşrini gerçekleştirmesi A'zamî'nin tanınmasına vesile olmuş, Ahmed Muhammed Şâkir'in Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned* neşriyle ilgili tenkit ve ta'likleri bizzat muhakkik tarafından takdirle karşılanmıştır. Ezher Şeyhi Abdülhalîm Mahmûd, "Dünyada en büyük muhaddis olarak anılmayı hakede- cek biri varsa onun Mevlânâ Habîbürrah- man A'zamî olduğuna şahadet ederim" demiştir (*Mv.AU*, II, 181). M. Zâhid Kevserî ve Abdülfettâh Ebû Gudde de A'zamî'den övgüyle söz eden âlimlerdir (İbn Kutlubo- ğa, neşredenin girişi, s. 5-6; M. Zâhid Kev- serî, neşredenin notu, s. 82). Onu takdirle ananlar arasında ayrıca Keşmîrî, Hüseyin Ahmed Medenî, Seyyid Süleyman Nedvî, Menâzır Ahsen Geylânî, Ebû'l-Hasan Nedvî ve Muhammed Hamîdullah gibi önemli kişiler bulunmaktadır.

Habîbürrahman el-A'zamî tahkik ettiği eserlerde mezhep kaygısı gözetmemiş, telif eserlerinde ise Hanefî mezhebini esas alan görüşleri öne çıkarmıştır. Hadisin hü- ciyetiyle ilgili *Nuşretü'l-hadîs* gibi bazı kitaplarında devrindeki hadis karşıtlarına cevap vermiştir. Dönemindeki ihtilâflı ko- nularla ilgili olarak kaleme aldığı kitap ve risâlelerinden bazıları *Resâ'il-i A'zamî* adıyla bir araya getirilmiş (Karaçi 2009), ayrıca Şii gruplarının bid'at mahiyetindeki uygulamalarına yönelik kitap ve risâleler yazmıştır. A'zamî'nin, ilmî ve edebî der- gilerde yayımlanan 130 civarında Urduca makalesiyle yirmi beş kitabın tahkiki ya- nında irili ufaklı elli kadar telif kitap ve risâlesinin bulunduğu kaydedilmektedir.

Eserleri. Tahkik ve Ta'lik. A'zamî'nin bazı eserlere yaptığı tahkik ve ta'likleri teliflerinden daha önemlidir. 1. İbn Ha- cer el-Askalânî, *Muhtasarü't-Terğîb ve't-terhib*. Münzirî'ye ait eserin ihti- sarının tahkikidir (Malegaon 1380/1960, 1390/1970). 2. İbn Hacer el-Askalânî, *el-Meâlibü'l-âliye*. A'zamî dipnotlarda ha- dislerin tahrîri ve kelime izahlarıyla neşrini zenginleştirmiştir. 4702 hadis ihtiva eden *el-Meâlib*, Küveyt Vakıfları ve Din İşle- ri Bakanlığı tarafından dört cilt halinde basılmıştır (Küveyt 1390-1393/1970-1973,

1393/1973). 3. Humeydî, *el-Müsned* (Haydarâbâd 1381-1382/1962-1963). A'zamî'ye göre Humeydî'nin *el-Müsned*'i ilk tasnif edilen müsnedlerden biridir (Ab- dullah b. Zübeyr el-Humeydî, *el-Müsned*, neşredenin girişi, I, 2). Bu neşre Yemenli âlim Abdurrahman el-Muallimî bir tak- riz yazmıştır. 4. Abdullah b. Mübârek, *ez-Zühed ve'r-rekâ'ik*. Konuya dair ilk kitaplardan olan eser *Kitâbü'z-Zühed ve yelihi er-rekâ'ik* adıyla neşredilmiştir (Malegaon 1385/1965; Haydarâbâd 1966; Beyrut, ts.). 2063 hadis içeren bu eser için de Ebû'l-Vefâ el-Efgânî bir takriz kaleme almıştır. 5. Saîd b. Mansûr, *es-Sünen*. İbn Mansûr'un kayıp olduğu zannedilen *es-Sünen*'inin III. cildi Muhammed Hamîdul- lah tarafından 1960 yılında İstanbul'daki Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmuştur. A'zamî kitabın miras, vasiyet, nikâh, talâk ve cihad bölümlerini içeren bu nüshasını notlar ve tahrîrlerle birlikte iki cilt halin- de yayımlamıştır (Malegaon 1388/1968; Bombay 1403/1982). Eserin A'zamî ve Mu- hammed Hamîdullah'ın takdim yazılarını içeren bir baskısı daha mevcuttur (Bey- rut 1985). 6. Muhammed Tâhir el-Fettenî, *Mecma'û bihâri'l-envâr fi şarâ'ibi't- tenzîl ve leğâ'i'l-aḥbâr*. Hindistanlı âlim Fettenî'nin Kur'an ve hadislerde geçen garîb kelimeleri açıklamak amacıyla ka- leme aldığı bu hacimli eser 1963 yılında basılmıştı. A'zamî eserin hatalı olan bu baskısını yazma nüshalarını da gözden geçirip notlar ekleyerek yeniden tahkik etmiş, başına da geniş bir mukaddime yazmıştır (I-V, Haydarâbâd 1967-1973). 7. Muhammed Tâhir el-Fettenî, *Telhîşu Ḥavâtimi Câmî'i'l-uşûl*. Mecdüddin İb- nû'l-Esrî'nin *Câmî'u'l-uşûl* adlı eserinde adı geçen bazı râvi ve şahısları tesbit ettiği bölümün Fettenî tarafından yapılan muh- tasarıdır (Malegaon, ts.). 8. Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (I-XI, Beyrut 1971-1975). Önsözde, A'zamî'nin kitap ve nüshaları hakkında yazmakta olduğu ay- rıntılı bir giriş bölümünün müstakil ola- rak neşredileceği belirtilmişse de böyle bir çalışma yayımlanmamıştır. Eserin X. cildinin 379. sayfasından XI. cildinin sonu- na kadar Abdürrezzâk'ın, hocası Ma'mer b. Râşid'den naklettiği *el-Câmî*'in bir bölümü de neşirde yer almaktadır. 9. Heysemî, *Keşfü'l-estâr 'an zevâ'idil- Bezzâr*. Bezzâr'ın *el-Müsned*'inde yer alan rivayetlerin *Kütüb-i Sitte*'ye zevâidi- ni ihtiva eden eser A'zamî'nin ta'lik ve tahrîrleriyle dört cilt halinde yayımlan- mıştır (Beyrut 1979-1985). 10. Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef*. Yirmi cilt

olması planlanan tahkikin ilk beş cildi neşredilebilmiştir (Mekke 1983-1984). 11. İbn Şâhin, *Kitâbü's-Şikât*. Henüz yayımlanmamıştır. A'zamî'nin ayrıca Şemseddin es-Sehâvî'nin *Fethu'l-muğîs bi-şerhi El-fiyyeti'l-hadîs*'ini hacimli bir cilt, İshak b. Râhûye'nin *el-Müsne'd*'ini iki cilt halinde, ayrıca Fettenî'nin *Kitâbü't-Tevessül*'ünü tahkik ettiği belirtilmektedir (Habîbürrahman el-A'zamî, *el-Elbânî*, neşredeninin girişi, s. 6-7; Füyûzurrahman, I, 132).

Telif. Arapça: 1. *el-Elbânî şüzûzühu ve ahşâ'üh*. Müellifin, Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî'nin eserlerindeki şâz ve hatalı görüşleri Erşed es-Selefi imzasıyla eleştirdiği çalışmasıdır (Küveyt 1984). 2. *Cüz'ü huṭabâtî'n-nebî*. Altı sayfalık bu risâle Hz. Peygamber'in Vedâ haccındaki hutbelerini ihtiva etmekte olup Muhammed Zekeriyâ Kandehevî'nin *Ḥaccetü'l-vedâ'* adlı eserinin ekinde yayımlanmıştır (Beyrut 1997). 3. *el-Hâvî li-ricâli't-Taḥâvî*. Tahâvî'nin kitaplarındaki râvelerin biyografilerinin alfabetik sırayla ele alındığı bu eser henüz yayımlanmamıştır. 4. *el-İthâfâtü's-seniyye bi-zikrâ muḥaddisi'l-Ḥanefiyye* (tamamlanmamıştır). **Urduca.** 1. *Nuşretü'l-hadîs*. Hadislerin delil teşkil ettiğini göstermek ve hadis karşıtlarını reddetmek için yazılmıştır. 2. *Taḥkîku ehlî'l-hadîs*. Bu eser de Hint alt kıtasındaki ehl-i hadîs cemaatini ve görüşlerini eleştiren bir çalışmadır. 3. *Reke'âtü't-terâviḥ*. Teraviḥ namazının yirmi rek'at kılınması gerektiğini ispatlamak amacıyla kaleme alınmış olup buna cevap olarak yazılan *Envârü'l-Meşâbiḥ* adlı reddiye ile birlikte yeniden basılmıştır. 4. *Ensâb o kefâ'et ki şer'î ḥayşiiyyet*. Soy ve nesep konularıyla nikâhtaki denklik meselesinin şer'î hükmüne dairdir. 5. *el-A'lâmü'l-merfû'a fi hükmi't-ṭalakâti'l-mecmû'a*. Bu beş eser *Resâ'il-i A'zamî* genel başlığıyla kaleme alınmıştır (Karaçi 2009). 6. *el-Ezhârü'l-merbû'a fi reddi'l-Âşâri'l-metbû'a*. Müellifin *el-A'lâmü'l-merfû'a* adlı kitabına reddiye şeklinde yazılan *el-Âşâri'l-metbû'a*'ya cevap olarak yazılmıştır. 7. *el-Hücece'l-kaviyye 'alâ secdeteyi't-tahiyye*. 8. *A'yânü'l-huccâc*. İki ciltlik bir eserdir. 9. *Aḥkâmü'n-nezr li-evliyâ'illâh*. 10. *İrşâdû's-seḫaleyn bi-cevâbi ittiḥâdî'l-ferîḳayn*. Şîa'ya reddiyedir. 11. *Reddû Taḥkîki'l-keḷâm*. Mübârekpûrî'nin *Taḥkîku'l-keḷâm fi vücûbi'l-kırâ'e ḫalfe'l-imâm* adlı eserine reddiye olup henüz basılmamıştır. 12. *Ricâlü'l-Buḫârî*. 13. *Dest Kâr-ı Ehl-i Şeref*. A'zamî bu eserinde dinî hükümlere uygun kazanım ölçülerini ortaya koymaya çalışmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Habîbürrahman el-A'zamî, *el-Elbânî şüzûzühu ve ahşâ'üh*, Küveyt 1984, s. 6-8; a.mlf., *Resâ'il* (nşr. Tenvîr Ahmed), Karaçi 2009, neşredeninin girişi, s. 19-20; Abdullah b. Mübârek, *Kitâbü'z-Züh'd* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye), neşredeninin girişi, s. 17-18, 24, 33; Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, *el-Müsne'd* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Haydarâbâd 1962 → Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), neşredeninin girişi, I, 2; Saïd b. Mansûr, *es-Sünen* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1405/1985, neşredeninin girişi, I, 3-9; Heysemî, *Keşfü'l-estâr* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1399/1979, neşredeninin girişi, I, 1-4; İbn Kutlu-boğa, *Münyetü'l-elma'* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Karaçi 1412, neşredeninin girişi, s. 5-6; M. Zâhid Kevserî, *Fıkhü ehlî'l-İrâk ve ḥadîşühüm* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1390/1970, neşredeninin notu, s. 82; Seyyid Mahbûb Rizvî, *Târîḫ-i Dârü'l-Ülüm-i Diyûbend*, Karaçi, ts., II, 124-126; a.mlf., *History of the Dar al Ulum Deoband* (trc. Murtaz Husain F. Quraishi), Deoband 1980, I, 311; II, 88-90; M. Âşık ilâhî el-Bernî, *el-Anâkidü'l-ğâliye mine'l-esânidi'l-âliye*, Karaçi 1408/1988, s. 277; Füyûzurrahman, *Meşâhir-i 'Ulemâ'*, Lahor, ts., I, 130-133; Rühulemîn el-Benglâdîşî, *el-Kelâmü'l-müfid fi taḥrîri'l-esânid* (hadis ihtisas tezi, 1991), Karaçi Câmîatü'l-Ülûmî'l-İslâmiyye, s. 108-109; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tekmiletü Mu'cemi'l-mü'ellifin*, Beyrut 1418/1997, s. 139; a.mlf., *Tetimmütü'l-A'lâm*, Beyrut 1418/1998, I, 125-126; Ahmed el-Alâvine, *Ẓeylü'l-A'lâm*, Cidde 1418/1998, s. 64; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İlmâmü'l-A'lâm*, Beyrut 1999, s. 72; Seyyid Abdülmâcid el-Gavri, *A'lâmü'l-muḥaddişin fi'l-Hind fi'l-karni'r-râbi' 'aşer el-hicri ve âşâruhüm fi'l-hadîs ve 'ulûmih*, Beyrut 2000, s. 134-151, 161; Celâl Saïd el-Hifnâvî, "el-A'zamî, Ebû'l-Me'âşir Ḥabîbürrahmân b. Muḥammed Şâbir", *Mv.AU*, II, 179-182.

MEHMET ÖZŞENEL

AZİMÜDDİN

(عظیم الدین)

(ö. 1774)

Filipinler'in güneyinde hüküm süren
Sulu sultanı
(1735-1748, 1764-1774).

XVIII. yüzyılın başlarında doğdu. Batı dillerinde adı genellikle Alimuddin olarak geçer. İspanyollar tarafından Manila'da vaftiz edildiğinden İspanyol resmî kayıtlarında I. Ferdinand adıyla Hristiyan bir sultan olarak yer alır. Daha önce Datu Lagaan ismiyle anılırken 1735'te tahta çıkınca Azîmüddin lakabını aldı. Babası Sultan Bedreddin (Badaruddin), annesi aslen Sulavesi adasındaki Soopeng'den gelen Bugili bir hanımdır. Azîmüddin, babasının sarayında ilk dinî eğitimini aldıktan sonra tahsil için Hollanda sömürge yönetimi altındaki Batavya'ya (bugünkü Cakarta) gitti. Burada iyi bir dinî öğrenim gördü;

Arapça ve Malayca öğrendi. Memleketi Sulu'ya dönünce ilk zamanlar babasının sarayında din görevlisi olmak istediğinden siyasetten uzak durdu. 1735 yılı başlarında babasının yaşlılığı sebebiyle taht kavgalarının ortaya çıktığı bir sırada onun sultanlık teklifini reddettiye de bazı mahallî reislerin ısrarı üzerine tahta çıkmayı kabul etti ve Sulu sultanı ilân edildi. Sarayını da bazı ileri gelenlerin isteği üzerine Tavi-Tavi'deki Dungan'dan Jolo'daki Bauang'a taşıdı.

Azîmüddin, tahta çıktıktan sonra Manila ana merkez olmak üzere Filipinler'in kuzeyindeki adalarda hâkimiyet kuran İspanyollar'la kalıcı bir barış anlaşması yapmaya çalıştı. Temmuz 1735'te Zamboanga'daki (Mindanao) İspanyol valisine bu yönde mektup yazarak bir heyet gönderdi. İlk girişimi başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen düşüncesinden vazgeçmedi, nihayet Ocak 1737'de Manila'daki İspanyol genel valisiyle Valdes Tamon Anlaşması diye bilinen bir dostluk anlaşması imzaladı. Buna göre Avrupa devletleri hariç dış düşmana karşı ortak hareket edilecek ve iki ülke arasında serbest ticaret yapılacaktı. Ayrıca bütün esirler karşılıklı olarak serbest bırakılacak, İspanyollar'dan alınan kiliselere ait değerli eşya ve süslemeler geri verilecekti. Anlaşma gecikmeli de olsa 9 Haziran 1742 tarihinde İspanya Kralı V. Philip tarafından onaylandı. Aynı yıl Azîmüddin, İspanyollar'ın askerî garnizonunun bulunduğu güneydeki Mindanao adasında Zamboanga şehrinde ziyaret etti ve İspanyol valisi tarafından iyi karşılandı. Bazı Cizvit papazlarıyla dinî konularda tartışmalar yaptı, dinî ilimlerde iyi yetişmiş bir âlim olduğunu İspanyollar'a da gösterdi. Ayrıca İspanyol valisinden, kendisini tahttan indirmek için fırsat kollayan kuzeni Datu Sabdula'nın (Abdullah) liderliğindeki muhalefet hareketini ve onun başlattığı isyanı bastırmak üzere yardım talebinde bulundu. İspanyollar'ın yardımıyla bu isyanı kontrol altına aldıktan sonra 1747'de Borneo adasının doğusunda korsanlık yapan Tirunlar'a karşı İspanyollar'la ortak mücadele verdi, onların elindeki Hristiyan esirlerin serbest bırakılmasında İspanyollar'a yardımcı oldu. İspanyollar'la kurduğu barışın yanı sıra Çin'le de ilişkilerini geliştirmeye çaba gösterdi. Hatta onun, babası Bedreddin döneminde ticarî gayelerle Çin'e gönderilen elçilik heyeti içerisinde yer aldığı belirtilir. Kendisi de 1743 ve 1746 yıllarında Çin'in başşehri Pekin'e elçi gönderdi.